

## Mehmed Ali Paşa İsyanı Sırasında Mısır'ın Siyasi Durumuyla İlgili Sultan Abdülmecid'e Sunulan Bir Layiha

Murathan KEHA (\*)

**Öz:** Osmanlı Devleti güçten düşmeye başlayınca yaşanan hemen her olay kısa sürede devletin kendi iç meselesi olmaktan çıkmış ve uluslararası bir meseleye dönüşmüştür. Milletler arası meselelerde de, her zaman güçlü devletler kendi çıkarları doğrultusunda kararlar almıştır. Başlangıçta bazı devletler Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumaktan yana tavır takınmışlarsa da, bir müddet sonra onlar da "Hasta Adam"ın mirasını paylaşmak için bu fikirlerinden vaz geçmişlerdir. 1831-1841 yılları arasında yaşanan Mehmed Ali Paşa isyanı da bu hadiselerden biridir. Başlangıçta Osmanlı Devleti'nin kendi valisi ile yaşadığı bir anlaşmazlık ve bir iç isyan olarak başlayan Mısır Meselesi, daha sonra Avrupalı Devletlerin de işe karıştığı bir "Doğu Sorunu" halini almıştır. Sonunda bu mesele Londra'da devletlerarası bir konferansta Mısır'ın muhtarlığı şeklinde düzenlenmiş, daha sonra ise Osmanlı İmparatorluğu burayı kaybetmiştir. Mehmed Ali Paşa isyanının son safhasında Ramiz Paşazâde İzzet Bey tarafından kaleme alınan incelediğimiz layihada Osmanlı Devleti ile Mısır arasındaki münasebetlerin yanında, yabancı devletlerin işe müdahale etmeleri ve yaşanan olaylar ele alınmıştır. Layiha Fransa'nın neden Mısır'a yardım ettiğini, Mehmed Ali Paşa'nın kendisine destek bulabilmek için ortaya koyduğu faaliyetlerini ve o karışık günlerde yaşanan olayların gerek avam gerekse havas üzerindeki etkilerini birinci elden ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Ramiz Paşazâde İzzet Bey, Mısır Meselesi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Layiha

### A Report Given to Sultan Abdülmecid on the Political State of Egypt during Mehmed Ali Pasha Uprising

**Abstract:** When Ottoman Empire started to lose its power, it was subjected to interventions of many states of internal and external powers which considered this situation as an opportunity. Every incident started to become one of the internal affairs of the state and transformed into an international matter. Naturally in international issues, powerful states have made decisions in relation to their own interests and Ottoman Empire started to dissolve gradually. During the first periods of the afore-mentioned era, although some states, again in relation to their own interests, gave their decision regarding the protection of the territorial integrity of the Ottoman Empire, soon after they changed their minds in order to obtain the rich territories of the Empire and share the heritage of the 'Sick Man'. The successive defeats of the Empire and the contracts with heavy sanctions they signed did not let the Ottomans to build up and the state has lost its power gradually. Mehmed Ali Pasha uprising which occurred between 1831 and 1841 is one of those issues. The issue of Egypt which firstly started as an internal uprising as a result of a dispute between the Ottoman Empire and the governor of Egypt Mehmed Ali Pasha, turned out to be an extensive inter-state issue in which

---

\*) Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Erzurum Meslek Yüksekokulu, Seyahat Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü (e-posta: murathan.keha@atauni.edu.tr)

*European States' imperialistic desires were involved later. In the end, this issue has been reorganized as Egypt's autonomous condition in an inter-state conference in London and later Ottoman Empire lost its another Mediterranean state. In the report discussed in this study which was written in the last phase of Mehmed Ali Pasha uprising and written by Ramiz Paşazâde İzzet, the relations between Ottoman Empire and Egypt as well as the interventions of the foreign states and the incidents have been discussed. The report is significant in terms of touching upon the issues such as why France helped Egypt, the activities of Mehmed Ali Pasha in order to have support and the influence of the incidents occurred during those chaotic days upon both the common people and the well-educated class.*

**Keywords:** *Ramiz Paşazâde İzzet, the Issue of Egypt, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, the Report.*

**Makale Geliş Tarihi: 09.08.2016**

**Makale Kabul Tarihi: 23.12.2016**

## I. Giriş

Bugün batıdan Libya, güneyden Sudan, Kuzey doğudan İsrail, kuzeyden Akdeniz ve doğudan Kızıldeniz ile çevrili olan Mısır (Doğaner, 2004: 553) dünyanın en eski medeniyetlerinden birisidir. (İnan, 1992: 1) Eski çağda Firavunlar devri sona erdikten sonra sırasıyla Persler, Romalılar, Büyük İskender ve Bizanslıların hâkimiyeti altına girmiş olan Mısır, 639 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Akabinde Tolunoğulları, İhşidîler, Fatımiler, Eyyubiler ve Memlûklular Mısır'da hüküm sürmüştür. (Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, 2012: 5; Özkan, 2005: 10) Dünyanın en önemli medeniyetlerinden birine ev sahipliği yapan Mısır, 1517 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Yavuz, Mısır'ı fethetmekle yalnız verimli toprakları değil, İslam Birliğinin manevi liderliğini ifade eden Hilafet Makamını da Osmanlı hanedanına intikal ettirmiştir. (Balcı, 2011: 25) Her ne kadar fethedilmiş olsa da Mısır'daki Kölemen Ocağının Yavuz zamanında veya daha sonra kaldırılmaması, burayla ilgili ortaya çıkan pek çok sorunun ana sebebi olmaya devam etmiştir. (Kramers, 1979:244) Merkezden uzak bu eyaletin yönetiminde merkezi idarenin etkisi bazen azalmış, bazen yerel güç ve otorite olma özelliğini kaybetmeyen Kölemen Beylerinin nüfuzu yüzünden yüzeysel kalmış, bazen de valilerin isyanları yüzünden kopma noktasına gelmiştir. (Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, 2012: 5)

1831-1841 yılları arasında yaşanmış olan ve kısa zamanda bir "Doğu Sorunu"na dönüşen Mehmed Ali Paşa isyanı özellikle üç Avrupa Devleti'nin, yani İngiltere, Rusya ve Fransa'nın mücadelelerine konu olmuştur. (Armaoğlu, 1999: 193) Şöyle ki; 1787-1792 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'ne yönelen Rus tehdidini görmeye başlamış, Rusya'nın Osmanlı'yı yıkarak Boğazları ele geçirmesi ve Akdeniz'e inmesi İngiltere'nin en büyük endişesi haline gelmişti. Zira Akdeniz'e sarkan bir Rusya, İngiltere'nin "İmparatorluk Yolu" denilen, Hindistan'la bağlantısını kesebilirdi. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı, Rusya'nın güneye inmesini engelleyici bir nitelik taşıyor ve Osmanlı'nın yıkılışını önlemek de İngiltere'nin çıkarına oluyordu. Aynı şekilde Fransa'nın da Napolyon'un Mısır Seferi ile başlayan Kuzey

Afrika ilgisi İngiltere'nin endişelenmesine ve kendisinin Akdeniz'deki hâkimiyetine engel olacak her teşebbüse tepki göstermesine sebep oluyordu. (Armaoğlu, 1999: 193)

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Fransa ve İngiltere sömürge alanları kapma yarışında dünyanın her tarafında kapışmaya başladı. Ancak en büyük hesaplar Hindistan ve Uzakdoğu için yapılıyordu. (Ergün, 2015: 278) Fransızlara göre "*Mısır'a hâkim olan Avrupa kuvveti, Hindistan'a da hâkim olur.*" şeklinde bir kanaat vardı. (Altundağ, 1988: 23; Ergün, 2015: 278) Fransa'nın İngiltere ile olan bu mücadelesi Hindistan'a giden yolları kesmek istemesi ve bölge üzerindeki emelleri ile bunun için yaptıkları incelediğimiz layihada da İzzet Bey tarafından teferruatıyla ele alınmıştır.

## **II. Mehmed Ali Paşa'nın Hayatı**

1769 yılında Kavala'da doğan Mehmed Ali Paşa, babası Bekçi başı İbrahim'i küçük yaşta kaybedince, Kavala mütesellimi olan amcası Tosun Ağa'nın himayesine girmişti. Ancak bir müddet sonra amcası hükümetin emriyle idam edilince hamisiz kalmıştır. Çektiği büyük sıkıntılar Mehmed Ali'de amcasını idam ettiren Osmanlı Devleti'ne karşı bir kinin doğmasına sebep olmuştur. Bir müddet sonra Kavala'da ticaretle uğraşan Leon isimli bir Fransız tüccara intisap eden Mehmed Ali, hamisinin kendisine karşı olan iyiliklerinden çok etkilenmiştir. Fransa'ya ve Fransızlara olan eğiliminin bu dönemden başladığı söylenmektedir. Mehmed Ali zeki, kararlı, enerjik ve çocukluğunda yaşamış olduğu olayların etkisiyle de sert karakterli idi. Çok cesur ve aynı zamanda kurnaz olan Mehmed Ali, okur-yazar olmamakla birlikte, çok çalışkan ve çok becerikliydi. (Altundağ, 1988: 22-23; Armaoğlu, 1999: 195; Karal, 1995: 125) O kadar ki Mehmed Ali'nin 45 yaşından sonra okuma yazma öğrendiği söylenmektedir. (Armaoğlu, 1999: 195) On sekiz yaşında askerlik hizmetine giren Mehmed Ali, burada kısa zamanda kendini göstererek, Mısır'ı Napolyon'un işgalinden kurtarmak için Kavala'dan gönderilen seçme erlerin başında Kahire'ye geldi. Mehmed Ali ilk önceleri Kavala'dan gönderilen askerlerin komutan yardımcısı idiye de, kısa zamanda bu birliklerin komutanı olacaktır. (Altundağ, 1988: 24; Armaoğlu, 1999: 195; Karal, 1995: 125)

Mehmed Ali Mısır'da Fransızlara karşı mücadele ederken, iki ordu arasındaki farkı yakinen anlama fırsatı buldu. Bir tarafta Avrupa'nın ilim ve tekniğini, diğer tarafta Osmanlı İmparatorluğu'nun acz ve zaafını müşahede etti. Bu izlenimleri onun Osmanlı'ya karşı olan bağlılık ve hürmet duygularının azalmasına da sebep olmuştur. (Altundağ, 1988: 24; (Armaoğlu, 1999: 195)

Mehmed Ali Mısır'a geldiği vakit Mısır'ın durumu çok karışık ve yönetimi çok kötü idi. Yönetim fiilen Kölemenlerin elindeydi ve Kölemen Beyleri de genellikle İstanbul'un emirlerine uymayarak, kendi istedikleri gibi bir yönetim sergiliyorlardı. Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında Kölemenler de savaşmış ve epey zayıf vermişlerdi. Buna rağmen yönetimi ellerinde tutmayı başaran Kölemenler, Mısır'ın Hindistan yolu için önemini gören İngiltere tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Bu durum Kölemenlerin kendi aralarında da bir mücadeleye başlamalarına sebep olmuştur. Burada güçlü bir yönetim

kurmak isteyen Osmanlı İmparatorluğu'nun önce Kölemenleri ortadan kaldırması gerekiyordu. Bunun için bir takım girişimlerde bulunulmuşsa da, İngilizlerin müdahalesi yüzünden bu girişimler akim kalmıştır. (Altundağ, 1988: 24; Armaoğlu, 1999: 195; Karal, 1995: 125) Bundan sonra Mehmed Ali'nin Mısır'ın yönetimini ele geçirmek için uğraştığı bir devir başladı. Mehmed Ali zekâsı ve enerjisi sayesinde kısa zaman sonra buna da muvaffak oldu. Mısır'ın son valileri olan Hüsrev, Tahir, Ali ve Hurşit Paşaları çevirdiği entrikalarla saf dışı bıraktıktan sonra, Mısır'da hemen hemen müstakil bir durumda idareyi ele almayı başardı. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 7; Altundağ, 1988: 24; Armaoğlu, 1999: 196; Karal, 1995: 126) Nihayet Babıali, Mısır'da güçlü bir yönetim istediğinden ve bunu Mehmed Ali'nin yapabileceğine inandığından, senelik bir vergiden başka, Medine'yi ellerine geçiren Vahhabilerle de mücadele etmek ve kutsal yerleri bunların ellerinden kurtarmak şartıyla 1804\* yılında Mehmed Ali'nin valiliğini onaylamıştır. (Altundağ, 1988: 24-25; Armaoğlu, 1999: 196; Karal, 1995: 126; Ergün, 2015: 279; Kızıltoprak, 2001: 23 vd.).

### III. Mehmed Ali Paşa'nın Valiliği ve İşyanı

Mısır'a vali olarak atanan Mehmed Ali, burada başarılı olabilmenin yolunun Kölemenleri bertaraf etmekten geçtiğini anlamış ve bu maksatla 1811 yılında bir oyuna getirip, bütün Kölemen Beylerini ortadan kaldırmaya muvaffak olmuştu. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 8; (Armaoğlu, 1999: 197; Karal, 1995: 127; Fahmy, 2010: 10; Ergün, 2015: 279)

Mehmed Ali Paşa Mısır'da Kölemenlerin otoritesini kırdıktan sonra kendisine bütün İslam Dünyası'nda büyük şöhret sağlayacak olan Vahhabileri ortadan kaldırmaya yöneldi. Oğulları İbrahim ve Tosun Paşa, Vahhabileri kontrol altına almak için çok uğraştılar ve nihayetinde de bunda muvaffak olarak, Necid Sultanı Abdullah'ı esir ederek, İstanbul'a göndermeyi başardılar. Hicaz'ı Vahhabiler'den kurtaran Mehmed Ali Paşa'nın etkinliği tüm Arabistan kıtasına yayıldı. Çünkü artık Hicaz'ın yönetimi de İbrahim Paşa'nın eline geçmişti. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 9; Armaoğlu, 1999: 197; Karal, 1995: 127; Fahmy, 2010: 39)

Mehmed Ali Paşa Osmanlı Devleti'ne dış gailelerde büyük hizmetlerde bulundu. 1807 yılında İngilizleri püskürtmesinin yanı sıra, en büyük yardımı Yunan Ayaklanması sırasında olmuştur. Oğlu İbrahim Paşa büyük bir donanmayla Mora'ya çıkmış ve Yunan asilerinin çoğunu temizlemişti. Hatta bu davranışıyla Sultan II. Mahmut'un takdirini bile kazanmıştı. Mehmed Ali Paşa'nın Yunan ayaklanmasında yapacağı yardım karşılığında kendisine Girit ve Suriye valilikleri vaat edilmişti. Fakat büyük devletlerin ayaklanmaya müdahale etmeleri ve Navarin'de Osmanlı ve Mısır donanmalarını yakmaları\* üzerine istenilen sonuçlar elde edilemedi. Navarin olayından sonra İbrahim Paşa da müttefiklerle

\* Karal bu tarihi 1804 (s.126) olarak verirken, Altundağ ve Râgıb Raif 1805 (s.24 ve s.7) olarak vermektedir.

\* Ayrıntılı bilgi için bkz: Yusuf Rıza, Mısır ve Ordusu, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1330, s.25 vd.; İdris Bostan, "Navarin", DİA, C.32, s.441-443.

anlaşıp, Padişah'tan izin almadan güçlerini Mora'dan çekmişti. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 11; Fahmy, 2010: 59-60) Kendisinden izin alınmadan yapılan bu hareket Padişah'ı çok kızdırmıştı. Bir de bunlara 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne hiç yardım etmemesi eklenince ipler iyice gerilmişti. (Özger, 2010: 305) Üstelik Mehmed Ali Paşa bu savaş sırasında oğlu İbrahim Paşa için Rumeli, kendisi için de Anadolu Seraskerliğini istemişti. Doğal olarak bu istekleri karşılanmadı. Paşa'nın Edirne Antlaşması'ndan sonra da kendisine vaat edilen Girit, Trablusşam ve Suriye valiliklerini istemesi bardağı taşıran son damla oldu. (Altundağ, 1988: 28-29; Armaoğlu, 1999: 197-198; Karal, 1995: 128; Fahmy, 2010: 40) Mehmed Ali Paşa Yunan Ayaklanması sırasında Osmanlı Devleti'ne yardım ederken Girit yerine, valiliğinin ilk yıllarından beri ilgi duyduğu Suriye Valiliğini (Fahmy, 2010: 47) istemişse de, Babıali buna razı olmamıştı. Mehmed Ali Paşa'nın kazandığı nüfuz ve elde ettiği güç de ister istemez Babıali'yi korkutmaya başlamıştı. Tüm bunların yanında Padişahın etrafındaki zevâtin Mehmed Ali Paşa'ya karşı hissettikleri kıskançlığın da Padişah ile Paşa'nın arasının açılmasında payı vardır. (Altundağ, 1988: 28; Armaoğlu, 1999: 197; Karal, 1995: 128) Ayrıca Babıali artık Mehmed Ali Paşa'yı cezalandırmaya ve ondan kurtulmaya karar vermişti. Bu maksatla yapılan plandan Mehmed Ali Paşa İstanbul'daki casusları vasıtasıyla haberdar olunca, Suriye'yi kendi gücüyle almak için harekete geçmeye karar verdi. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 28-29; Altundağ, 1988: 28-29; Armaoğlu, 1999: 198; Karal, 1995: 129; Eren, 2008: 35)

Mehmed Ali Paşa Suriye'yi almak için aradığı bahaneyi bulmakta gecikmedi. Kendisinin sert yönetiminden kaçan 6.000 kadar Mısırlı, Suriye'ye sığınarak, Akka'da toplanmışlardı. Mehmed Ali Paşa Akka Valisi Cezzarzade Abdullah Paşa'dan bunların iadesini istedi. Abdullah Paşa bunu kabul etmeyince Mehmed Ali Paşa daha önce Cezzarzade ile aralarında olan alacak-verecek meselesini de bahane ederek, Süleyman Paşa ile oğlu İbrahim Paşa'yı 24.000 kişilik bir ordu ile Suriye üzerine gönderdi. 1 Kasım 1831 tarihinden itibaren Suriye topraklarına girmeye başlayan Mısır kuvvetleri kısa sürede Yafa, Gazze ve Hayfa'yı alıp, Akka'yı kuşattı. Altı ay kuşatmadan sonra (Yusuf Rıza, 1330; 29) Akka'yı da almayı başaran Mehmed Ali Paşa, Şam'da bir ihtilal çıkartarak Vali Selim Paşa'yı öldürttü. Şam halkı Mehmed Ali Paşa'yı tanımak zorunda kaldı. Mısır kuvvetlerinin kolayca bu kadar başarılar elde etmesinde Suriye'nin içinde bulunduğu karışıklıkların ve Mehmed Ali Paşa'nın burada yaptığı ve Suriyelilere çok şeyler vaat ettiği propagandaların da büyük payı vardır. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 12; Altundağ, 1988: 35-39; Karal, 1995: 129; Fahmy, 2010: 63; Eren, 2008: 35-38)

Bu hareketler karşısında Babıali Mehmed Ali Paşa'dan kuvvetlerini geri çekmesini istedi ise de, Mehmed Ali Paşa kendisine Suriye Valiliğinin verilmesinde ısrar edince İstanbul'un tüm hiddetini üzerine çekti ve yayınlanan bir fermanla "asi" ilan edildi. Artık ok yaydan çıkmış ve Padişah ile Mısır Paşa'sı arasında savaş başlamıştı. İbrahim Paşa Suriye'deki ilerlemesine devam ederek, Haziran ayında Şam, Temmuz ayında da Halep, Humus ve Hama'yı işgal etmişti. Bu esnada Osmanlı Devleti de Edirne Valisi Ağa Hüseyin Paşa'yı Serdar-ı Ekrem ve Mısır Valisi ilan ederek, Mehmed Ali Paşa'nın

üzerine gönderdi. Osmanlı ve Mısır kuvvetleri ilk defa 29 Temmuz 1832’de Antakya ile İskenderun arasındaki Beylan’da karşı karşıya geldiler. Yapılan muharebe sonucunda Osmanlı kuvvetleri büyük bir yenilgiye uğradı. Artık Suriye tamamen Mehmed Ali Paşa’nın eline geçmekle kalmayıp, Anadolu yolu da kendisine açılmıştı. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 12; Altundağ, 1988: 62; Armaoğlu, 1999: 198-199; Karal, 1995: 130; Fahmy, 2010: 63-64; Eren, 2008: 38)

Beylan zaferinden sonra Mehmed Ali Paşa tekrar Sultan II. Mahmut’a haber göndererek, Suriye Valiliği kendisine verilir ise askerini geri çekeceğini bildirdi. Sultan II. Mahmut bu teklifi reddettiği gibi Reşit Mehmed Paşa komutasında ikinci bir orduyu İbrahim Paşa’nın üzerine gönderdi. Bu arada İbrahim Paşa da Torosları geçerek, Konya’ya gelmiş bulunuyordu. Reşit Mehmed Paşa kış geldiği için Konya’yu kuşatarak, İbrahim Paşa’nın Mısır ile olan bağlantısını kesmeyi ve muharebeyi ilkbahara bırakmayı düşünüyordu. Fakat Sultan II. Mahmut Beylan yenilgisinin izlerini biran evvel silmek için acele ediyordu. Derhal saldırıya geçilmesini emredince, Reşit Mehmed Paşa çaresiz elindeki düzensiz kuvvetlerle, İbrahim Paşa’nın Avrupa standartlarındaki ordusu ile muharebeye girişti. Mısır kuvvetlerinin başında Süleyman Paşa ismini almış bir Fransız olan Albay Seve bulunuyordu. 21 Aralık 1832’de yapılan Konya Muharebesi Osmanlı kuvvetleri için kesin bir yenilgiyle son buldu ve 30.000 asker öldü. Bunun yanında Reşit Mehmed Paşa da esir düştü. Daha önce Beylan Muharebesi ile Anadolu yolu açılmış olan İbrahim Paşa’ya, Konya Muharebesi ile de İstanbul yolu açılmış oluyordu. Bu mağlubiyet ile yalnız Anadolu değil, Osmanlı Saltanatı da tehlikeye girmişti. (Altundağ, 1988: 64; Armaoğlu, 1999: 199; Karal, 1995: 130-131; Fahmy, 2010: 66)

Mısır kuvvetlerinin bu hızlı başarıları ve Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu aciziyet Avrupa Devletleri’ni harekete geçirdi ve artık Mısır Meselesi bir Avrupa Meselesi ve Avrupa Diplomasisi için yeni bir “Doğu Sorunu” halini aldı. Zira İbrahim Paşa Konya zaferinden sonra, Adana, Urfa ve Maraş taraflarını da ele geçirdiği gibi, öncü kuvvetleri de Bursa’ya kadar gelmişlerdi. Sultan II. Mahmut istemeyerek de olsa “denize düşen yılana sarılır” misali Rusya’nın yardım teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Rusya’nın Mehmed Ali Paşa isyanına karışmasıyla birlikte isyanın birinci bölümü bitmiş, ikinci bölümü başlamış oluyordu. (Altundağ, 1988: 64; Armaoğlu, 1999: 199; Karal, 1995: 130)

Mehmed Ali Paşa’nın Osmanlı Devleti’ne karşı ayaklanması ilk başta Avrupalı Devletler tarafından, bir valisinin Padişaha karşı isyanı olarak algılanmış ve çok da önemsenmemişti. Zira Padişah asi valiyi göndereceği bir ordu ile ezecek ve isyan bastırılacaktı. Ancak durum tam tersi bir şekilde cereyan edince, yani asi vali Padişah’ın gönderdiği her iki orduyu da kesin bir şekilde mağlup edip, kazandığı zaferlerle devletin varlığını bile tehdit etmeye başlayınca işler değişmişti. Çünkü her şeyden evvel Mısır İngiltere ve Fransa’nın en yakın ilgi alanlarından biriydi. Osmanlı İmparatorluğu ise İngiltere ile Rusya’nın üzerinde ciddi mücadeleler yürüttükleri bir bölgeydi. Devletin ayakta kalması yahut yıkılması ikisini de yakından ilgilendiriyordu. (Armaoğlu, 1999: 200; Eren, 2008: 40) Tabii bir de burada sadece Mısır’ın stratejik konumunu değil Mehmed Ali Paşa’nın sahip olduğu gücü de zikretmek gerekmektedir. Avrupalı Devletler Mehmed Ali Paşa’nın askeri gücünü Mora’da görmüşlerdi. Mehmed Ali

Paşa'nın sahip olduğu zamanının en çağdaş ordu ve donanmasını Yunan İsyanı sırasında yakından tanımışlardı. Mısır donanmasını Navarin'de yaktıktan sonra ancak İbrahim Paşa'nın Mora'dan çekilmesini sağlayabilmiş ve Yunan Meselesini kendi istedikleri minvalde çözmüşlerdi. Eğer Navarin olmasaydı bu devletler belki de Mısır ile savaşmak zorunda kalacaklardı. Ve şimdi bu çağdaş ve güçlü ordu Anadolu'ya girmiş ve İstanbul yolunda ilerlemeye başlamıştı. Hiç beklenmedik bir anda Osmanlı Devleti'nin yıkılması herkes için çok ciddi bir sorun olacaktı ve bunun önlenmesi gerekiyordu. Bu yüzden Avrupalı Devletler büyük bir telaş ile meseleye el atmışlardır. (Armaoğlu, 1999: 200; Eren, 2008: 40 vd.)

Mehmed Ali Paşa karşısında zor duruma düşen Osmanlı Devleti Mısır'a verdiği destekten dolayı Fransa'dan yardım isteyemezdi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti daha Beylan mağlubiyetinden sonra siyasi durum gereği güvenebileceği tek devlet olan İngiltere'den yardım istemişse de istenilen yardımın elde edilmesi mümkün olmamıştır. Her ne kadar zaman geçtikçe İngiltere bu yardımı sağlamamasını "korkunç bir hata" olarak değerlendirse de, artık pek çok şey için geç kalınmıştı. Son ümidi de suya düşen Osmanlı Devleti'nin, Rusya'nın yardım teklifini kabul etmekten başka şansı kalmamıştı. Avrupalı Devletlerin Mısır Meselesi karşısında takındıkları tavır da Rusya'ya tek başına Mısır Meselesine karışması için imkân vermişti. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 12; Armaoğlu, 1999: 200-202; Karal, 1995: 133)

Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumak adına önce denizden gönderdiği yardım adı altındaki filo Boğazlardan geçerek Büyükdere önlerine demirledi. Bu durum Avrupalı Devletler kadar Osmanlı Devleti'nin de hoşuna gitmedi. Ancak Mehmed Ali Paşa'nın uzlaşmaya yanaşmaması ve ısrarla Adana'yı da istemesi, Rusya'dan bir de kara kuvveti istenmesine sebep oldu. Bu bağlamda 5.000 kişilik bir Rus kuvveti gelip, Beykoz'da karaya çıktı. Bunun yanında 30.000 kişilik bir kuvvet de Tuna cephesinde, İstanbul'u İbrahim Paşa kuvvetlerine karşı korumak üzere bekliyordu. (Armaoğlu, 1999: 202-205) Rusya'nın bir şekilde Boğazlar'a ve İstanbul'a girmesi hem Fransa'yı hem de İngiltere'yi telaşlandırdı (Gencer, 2015: 630) ve Padişah ile asi valiyi uzlaştırmaya karar verdiler. Bu maksatla her iki tarafa da baskı yapsalar da asıl amaç Padişah'ın taviz vermesiydi ve istenen oldu. Nihayetinde Sultan II. Mahmut 6 Mayıs 1833 tarihinde bir Hatt-ı Şerif ile Mehmed Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerine ek olarak Suriye ve oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde Valiliğine ek olarak Adana'nın "muhasıllığı" verildi ve bu Hatt-ı Şerif 14 Mayıs 1833'te Kütahya'da imzalanan bir antlaşma haline getirildi. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 13; Armaoğlu, 1999: 205; Fahmy, 2010: 67 vd; Eren, 2008: 51).

#### **IV. İsyanın İkinci Aşaması ve Londra Konferansı**

Kütahya Antlaşması Mısır Meselesi'nin ancak birinci perdesini kapatmıştı Çünkü yapılan bu antlaşma ne Padişah'ı ne de Mehmed Ali Paşa'yı tatmin etmemişti. Osmanlı Devleti Rusya'dan, Mehmed Ali Paşa da diğer devletlerin baskısından kurtulmak için bu

antlaşmayı kabul etmişlerdi. İbrahim Paşa Mayıs sonundan itibaren kuvvetlerini geri çekmeye başladı ve antlaşma sınırlarına çekildi. Hem Sultan II. Mahmut hem de Mehmed Ali'nin nazarında Kütahya anlaşması geçici olup, muteber değildi, daha doğrusu bir ateşkes gibiydi ve gerek Sultan II. Mahmut, gerekse İbrahim Paşa, birbirlerine karşı ilk fırsatta harekete geçmek üzere daha antlaşmanın imzalandığı andan itibaren askeri hazırlıklara başlamışlardı. (M.N. Paşa, 1980: 274-275; Armaoğlu, 1999: 206; Hofman, 2001: 190).

Bâbîâli ile idaresi kendisine bırakılan bölgelerin geleceğini garanti altına alan bir antlaşmanın yapılamamış olması, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir ittifak anlaşması mahiyeti taşıyan Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın yapılması, bunun yanında Batılı güçlerin de mevcut durumu korumadan yana tavır alması ve Sultan II. Mahmut'un meseleyi askerî tedbirler dâhilinde kendi lehine çevirme arzusu Mehmed Ali Paşa'yı son derece rahatsız etmiş ve gerekli askerî tedbirleri almaya sevk etmiştir. Zaten her iki tarafın da Kütahya Barışı'nı bir mütareke gibi algılamaları ve gelişen olaylar da Osmanlı-Mısır münasebetlerini yeni bir savaşa doğru sürüklemiştir. Tüm bu gelişmelerin sonucunda ilk anlaşmazlık Mısır'ın Babıali'ye göndereceği vergi konusunda yaşanmıştır. Mehmed Ali Paşa İstanbul'a vergi olarak 32.000 kese göndermek istemiştir. Buna karşılık Babıali kendisine bırakılan vilayetlere göre bunun yetersiz olacağını ileri sürdüyse de bir sonuç elde edememiştir. (Karal, 1995: 139) Mısır'ın yaptığı askerî hazırlıklarla eş zamanlı olarak Suriye'de takip ettiği idare tarzı sonucunda oldukça ciddi problemler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Bölgenin maddî ve insan kaynaklarından daha çok istifade etmek isteyen Mısır yönetimi yeni vergiler, tekel usulü ve mecburi askerlik gibi yeni uygulamalar yapmaya başladı. Bu durum genel bir hoşnutsuzluğa sebep oldu ve kısa sürede Lübnan ve Filistin'de isyanlar çıkmaya başladı. Lübnan'da çıkan isyan Sultan II. Mahmut tarafından da desteklenmişse de, 1834 yılı yazının sonunda İbrahim Paşa tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. (Karal, 1995: 139; Kutluoğlu, 2002: 64)

İsyanlar esnasında Mehmed Ali Paşa'nın en büyük endişesi Sultan II. Mahmut'un bunu bahane ederek Suriye'ye müdahale etmesiydi. Paşa, 4 Eylül 1834'te Avrupa devletlerinin temsilcilerine bağımsızlığını ilân etme hususunda kararlı olduğunu bildirerek dikkatleri Bâbîâli üzerine yoğunlaştırmayı başardı. Bu diplomatik çıkışın hedefi, mevcut durumun muhafazasından yana olan ve ihtilâfların barış yoluyla halledilmesini isteyen Batılı güçler vasıtasıyla, Mısır'ı tekrar devlet idaresine katmayı arzulayan Bâbîâli üzerinde baskı oluşturmak ve siyasî geleceğini emniyet altına almaya yönelik bazı imtiyazlar elde etmektir. (Kutluoğlu, 2002: 64) Mehmed Ali ve İbrahim Paşa Mısır'ın egemenliğini sağlamayı istemekten başka, halifeliği de İstanbul'dan alıp, yeniden Kahire'ye getirmeyi düşünüyorlardı. (Armaoğlu, 1999: 210) Zira kutsal şehirler olan Mekke ve Medine Mısırlıların elindeydi. Mısır Osmanlı Devleti'nden ayrıldığı zaman Padişah kendisini buraların hizmetkârı gösteremeyecekti. Kaldı ki Osmanlılar Halifeliği zaten Mısır'dan almışlardı. (Karal, 1995: 140) Diğer taraftan Mehmed Ali Paşa'nın Arap yarımadasındaki yayılmacı politikası da İngiltere'yi ciddi bir şekilde rahatsız etmeye başlamıştı. Paşa'nın Kızıldeniz ve Basra körfezinde oluşturduğu hâkimiyet, İngilizlerin Hindistan politikası açısından ciddi bir tehdit olarak algılanmakta ve bu rahatsızlık Bâbîâli ile İngiliz hükümeti arasında Mehmed Ali Paşa'ya karşı takip



edilen politikanın dışında yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmaktaydı. (Kutluoğlu, 2002: 64)

Suriye'nin gergin durumu, uygulanan mecburi askerlik usulünü kabul etmek istemeyen Dürzilerin isyan etmesiyle had safhaya ulaştı. Bâbüâli'nin diplomatik girişimleri ve buraya yönelik askerî hazırlıkları Mehmed Ali Paşa'yı harekete geçirdi ve Paşa Batılı devletlerin temsilcilerine tekrar bağımsızlığını ilân etme niyetinde olduğunu bildirdi. Avrupalı devletlerin tepkileri üzerine geri adım atmakla birlikte geçici olarak da olsa Bâbüâli'nin önüne bir set çekmeyi başardı. Ancak İbrahim Paşa'nın yoğun askerî hazırlıklarından rahatsızlık duyan ve Suriye eşrafından destek sözü alan Padişah meseleyi silâh zoruyla halletmeye çoktan karar vermişti. (Kutluoğlu, 2002: 64) Ortadaki durum Padişah için elverişli bir görünüm arz etmekteydi. Zira bu arada Osmanlı ordusu düzenlenmiş ve İngiltere ile bir ticaret anlaşması yapılarak, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun da siyaset alanında destek ve yardımı sağlanmıştı. (Karal, 1995: 140) Aynı zamanda o sırada çok hasta olan Sultan II. Mahmut ölmeden önce kendisi için kara bir leke gibi duran Mehmed Ali sorununu da halletmek istiyordu. (Armaoğlu, 1999: 211) Bu arada Mehmed Ali Paşa da içine düşeceğini gördüğü muhtemel çembere alınma durumundan kurtulmak ümidiyle Babıâli'den, idaresi altında bulunan yerlerin babadan oğula geçmek kaydıyla valiliğini istedi. Babıâli buna Mısır, Akka ve Trablusşam için muvafakat verdiyse de, Suriye ve Adana'nın iadesini istedi. İstekleri kabul edilmeyen Mehmed Ali Paşa her yıl göndermesi gereken vergiyi göndermediği gibi, bir de bağımsızlığını ilan etti. (Armaoğlu, 1999: 211; Karal, 1995: 140; Fahmy, 2010: 71) Bunun üzerine Sultan II. Mahmut Rusya'nın da düşüncesini sorduktan sonra Mehmed Ali Paşa'ya karşı savaşa girilmesi için emir verdi. (Armaoğlu, 1999: 211; Karal, 1995: 140) Hâfız Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu ile Mısır kuvvetleri arasında Nizip'te 24 Haziran 1839'da meydana gelen muharebe Osmanlı kuvvetlerinin yenilgisiyle sonuçlandı. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 16; Yusuf Rıza, 1330: 30) Yenilgi haberi İstanbul'a ulaşmadan Sultan II. Mahmut vefat etti. Bu yenilginin yanında bir de Osmanlı donanması Kaptanıderya Ahmet Fevzi Paşa'nın hıyaneti sonucu Mısır'a teslim edilince, bu Osmanlı Devleti için ikinci bir yıkım oldu. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 13; Armaoğlu, 1999: 211; Karal, 1995: 196; Kutluoğlu, 2002: 64)

Bâbüâli ile Mehmed Ali Paşa arasındaki mücadele bir anda tekrar Avrupa güçlerinin en önemli meselelerinden biri haline geldi. Osmanlı Devleti'nin Nizip yenilgisi İngiltere'yi derhal harekete geçirdi. Çünkü İngiltere edindiği tecrübelerden sonra artık Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmamaya karar vermişti. Fransa meselenin büyümesine taraftar değildi ve Mehmed Ali Paşa galipken bu meselenin kapanmasını istiyordu. Rusya yeniden bir kriz yaşamak, elde ettiği avantajları kaybetmek veya İngiltere ile bir çatışmaya girmek istemiyordu. Avusturya ise artık daha özgür hareket edebiliyor ve Viyana'yı bu meseleyi milletler arası bir konferansta halletmek için Avrupa diplomasisinin merkezi haline getirmek istiyordu. Ancak İngiltere Mısır Meselesi'nin en başında yaptığı hatayı bir daha yapmayarak, inisiyatifi o kadar eline aldı ki, tüm diplomatik faaliyetler Londra'da yoğunlaştı. (Armaoğlu, 1999: 212)

Rusya başlangıçta milletler arası konferans fikrine pek yanaşmasa da, diğer devletlerle ortak hareket etmekten geri durmadı. 27 Temmuz 1839'da beş büyük devletin temsilcileri ortak bir nota ile Bâbüâli'den kendilerinin desteği olmadan hiçbir müzakereye girişmemesini ve yapacakları girişimlerin sonucunu beklemesini istediler. Bu durum Babıâli ile Mehmed Ali Paşa arasında herhangi bir anlaşmayı imkânsız kıldığı gibi, Osmanlı Devleti'ni devletlerin ortak vesayeti altına sokuyordu. (Armaoğlu, 1999: 212; Karal, 1995: 197)

Osmanlı Devleti'ne verilen notada ortak olarak hareket eden devletler, iş Mısır Meselesi'nin ne şekilde çözüleceğine karar vermeye gelince birbirinden ayrıldılar. Görüş ayrılığı özellikle İngiltere ve Fransa arasında yaşanıyordu. İngiltere Mehmed Ali Paşa'nın Suriye'den çıkmasını isterken, Fransa ise Mehmed Ali Paşa'nın o güne kadar elde ettiği kazanımlarını ve özellikle Suriye'yi elinde tutmasını istiyordu. Bu arada Rusya İngiltere'ye bu meselede beraber hareket etmeye hazır olduğunu bildirdi. Rusya'nın bu diplomatik manevrası başarılı oldu. Fransa Suriye'nin tamamının Mehmed Ali Paşa'ya verilmesinde o kadar ısrarcı oldu ki, İngiltere Fransa'yı bu işin dışında bırakmaya karar verdi. (Armaoğlu, 1999: 213; Karal, 1995: 198)

Yapılan müzakereler sonucu 15 Temmuz 1840'ta Bâbüâli, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya temsilcileri tarafından Londra Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre Mısır babadan oğula geçmek üzere; Akka Valiliği ve sınırları belirtilen Güney Suriye ise kaydı hayat şartı ile Mehmed Ali Paşa'ya verilecekti. Eğer Mehmed Ali Paşa bu şartları on gün içinde kabul etmezse, Akka'yı kaybedecek ve sadece Mısır'la yetinmek zorunda kalacaktı. İkinci on gün içinde, babadan oğula geçmek üzere Mısır'ı kabul etmezse, Osmanlı Devleti babadan oğula geçme şartını da kaldıracaktı. Eğer Mehmed Ali Paşa bunların hepsini ilk on gün içinde kabul ederse Osmanlı Devleti'nin imzaladığı her antlaşma burada da geçerli olacak ve vergiler Osmanlı Devleti adına toplanacaktı. Ayrıca bu devletler bu şartları Mehmed Ali Paşa'ya kabul ettirmek için işbirliği yapacaklarını, Paşa bu formülleri kabul etmez ise Suriye ve Mısır'ın bağlantısını karadan ve denizden keseceklerini ve Mısır kuvvetleri İstanbul'a yönelir ise Osmanlı Devleti'ne her türlü askeri yardımı yapacaklarını da karar altına almışlardı. (R.Raif-R.Ahmed, 2011: 21; Armaoğlu, 1999: 214; Karal, 1995: 199) Fransa'nın telkinleriyle Mehmed Ali Paşa bu şartları kabul etmedi. Bunun üzerine antlaşma gereğince İngiltere, Avusturya ve Osmanlı gemilerinden oluşan bir donanma Suriye açıklarına geldi ve kısa sürede Sayda, Beyrut ve Hayfa ele geçirildi. 4 Kasım'da Akka düştü. Böylece Mehmed Ali Paşa kuvvetlerinin Mısır ile irtibatı kesilmiş ve hareket gücü sınırlandırılmış oldu. İşte bu siyasi durum ve tablo yaşanırken yazılan bu layiha, Mısır'ın durumunun birinci elden nakledilmesi açısından da önem arz etmektedir.

#### **V. Ramiz Paşazâde İzzet Bey'e Göre Mehmed Ali Paşa İsyanı Sırasında Mısır'ın Durumu**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı (Y..E..) 91-1 dosya ve sıra numarası ile kayıtlı olan, layiha\* Ramiz Paşazâde İzzet Bey tarafından kaleme alınmıştır. Her ne

\* Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Esas Evrak (Y..EE..), nr. 91-1.*

kadar tasnif katalogunda layihanın 29 Zilhicce 1255 (4 Mart 1840) tarihinde yazıldığı kaydı yer alıyorsa da, belge üzerinde sadece 1255 (1840) tarihine yer verilmekte, gün ve ay ibaresi yer almamaktadır. Ancak belgede geçen “...bu üç ayların onlar için kıyametten beter olduğu...” ifadesi ve ayrıca belgenin muhtemelen İzzet Bey İstanbul'a geldikten sonra kaleme alınması 29 Zilhicce tarihinin geçerli olabileceğini doğrular niteliktedir.

Layihayı kaleme alan Ramiz Paşazâde İzzet Bey hakkında yaptığımız tüm araştırmalara rağmen maalesef bir bilgi bulunamamıştır. Fakat yine belgede yer alan ve “*Bogos Bey tarafından yapılan yazışmaların kendisi tarafından kaleme alındığını ve gelen tercümelemlerin de yine kendisi tarafından kaydedildiğini*” ifade etmesi, olayların geçtiği dönemde bulunduğu konum itibarıyla olayların hemen hemen merkezine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Bu manada İzzet Bey'in verdiği birinci elden haberler ayrıca önem kazanmaktadır.

Ramiz Paşazâde İzzet Bey tarafından kaleme alınan layiha iki kısımdan oluşmaktadır. İzzet Bey layihanın birinci kısmında Mısır'la ilgili siyasi olayları ele alırken, ikinci kısmında ise Mehmed Ali Paşa ve İbrahim Paşa ile bunların aile fertlerinin mal varlıklarıyla Mısır'ın idari ve ekonomik yapısı hakkında bilgi vermektedir. Her iki kısmın da bu çalışmada yer alması hacim olarak çok yer tutacağı için bu çalışmada sadece layihanın birinci kısmını teşkil eden siyasi olayların anlatıldığı bölüm ele alınmıştır.

1840 Londra Antlaşması'ndan sonra yazıldığı anlaşılan layiha, Mehmed Ali Paşa'nın kendisine dört devlet tarafından yapılan teklifi neden kabul etmediğini irdelemektedir. Bu durum layihanın hemen başında “*Düvel-i Erba'a'nın vâki olan teklifini kabul etmemekte güvendiği nedir ve şu ittifâk-ı düvelin feshi maddesinde kurduğu ve dayandığı ne şeydir? O keyfiyette mümkün mertebe malûmâtım olmakla irâde-i âliyeleri üzere ifâde olunur*” sözleriyle belirtilmiştir. Mehmed Ali Paşa'nın bu isyanı ile ilk etapta elde ettiği başarılar neticesinde Osmanlı Devleti'ni yıkarak, padişahın yerine kendi oğlunu tahta geçirmek gibi bir düşüncesinin olduğu bazı kaynaklarda yer almaktadır. (Armaoğlu, 1999: 199) Aynı şekilde, konumuz olan layihada Mehmed Ali Paşa'nın hissiyatı “*Rabbim göstermesin Devlet-i Âliye'yi bitirmekte düvel-i sâireye dahi bazı yer vermek ile sükûn ederler hülyâsını ederek hemen hemen Asya kıtasının hükümdarlığıyla Sudan İmparatorluğu sevdasına düştüğü*” şeklinde ifade edilmektedir. Hatta yine Paşa'nın bu husustaki istek ve ısrarı Ramiz Paşazâde İzzet Bey tarafından “*Rumeli'yi Rusya'ya ve Avusturya'ya ve Girit ve Sakız ve Kıbrıs ve Midilli'den ma'ada Akdeniz Cezayiri ile Tunus ve Trablus ve Garb ve Yemen taraflarını İngiltere ve Fransa'ya taksim edip ol-hususta bir layiha tertibiyle Avrupa'ya takdîm etmiş ve bu suretle kendi hükümetinin tasdik olunmasını istemiş ise de red olduğundan; sonra Anadolu'nun Gülek Boğazı'ndan ilerisini ve Sakız ve Midilli Ceziresini dahi verip Tunus ve Trablus taraflarının ahzında Fransa'ya ve Yemen taraflarının zabtında İngiltere'ye mevki cihetiyle münâsebetine mebnî i'ane etmek üzere taahhüt ederek tekrar layiha göndermiş ise de kezâ kabul olunmadığından*” cümleleriyle desteklenmiş ve Mehmed Ali Paşa'nın

niyeti ortaya konmuştur. Hatta layihaya göre Mehmed Ali Paşa, “*İ’ndinde kendinin usûlü Devlet-i Âliye’den muntazam ve kuvveti ise daha ziyâde ve muntazam bulunduğundan tamamîyen Memâlik-i Devlet-i Âliye’ye mâlik olmasını ibtidâen Rusya ve ba’dezâ Avusturya devletleri çekemeyip ve kendi gibi bir kavi hükümetle komşu olmalarını hiç istemeyip beherhal Devlet-i Aliye’ye i’ane etmeleri ihtimaldir mütalâ’asını dâhi hatıra getirir imiş.*” Bunun yanında Mehmed Ali Paşa “*bu bâbda tereddüt üzere acaba i’ane ederler mi yoksa her ne kadar zâhirde layihalarımızı kabul etmediler ve reyimize mümâşât eylemediler ise de, bâtında arayıp da bulmadıkları şeydir, vuku’unda tereddüt etmezler kabul ederler*” dermiş. Yine layihaya göre Mehmed Ali Paşa Osmanlı Devleti ile şiddetli bir savaşa tutuşarak, Anadolu’yu baştanbaşa istilâ edip, İstanbul’u aldığından ve Rumeli de orada bulunan memurlar vasıtasıyla ifsâd edildiğinde ortalık perişan olacaktır. Bu durumda Paşa, Millet-i İslam’ın Mısır hükümetini isteyecekleri ve kimsenin diyebilecek bir şeyi kalmayacağından emindir. Paşa’nın bu tasavvuru gerçekleşir ise Avusturya ve Rusya dahi Osmanlı’ya i’ane etme zahmetine girmeyecek ve her iki devlet de doğal kale olan Balkan’ı Mısır ile arasına siper etmek isteyecektir. Rusya Rumeli’yi ve Avusturya da Bosna ile Sırp taraflarını alacak ve bu suretle bütün Anadolu ve Rumeli’ye kadar İstanbul Mısır’ın elinde kalacaktır. Bu hayalin gerçekleşmesi için Napolyon gibi o da “*İstanbul’un kapısı Akka Kalesidir*” diyerek Akka’nın istilasına kalkışmıştır. Bu arada Anadolu’nun pek çok mahalli dahi “*hükkâmı bulunan hainlerin su’ubetiyle*” Mısır’a tâbi olmuş ise de Paşa, Rûm’a hücum eden askerlerinin sayısının Anadolu’yu baştanbaşa istila etmeye yetmeyeceğini anladığından, ilk etapta alınan yerlerden on alay kurmuştur. Layihada bahsedildiği üzere kurulan bu alaylar için Mısır’dan alelacele mühimmat gönderilmiş ise de kış pek bastırıldığından ve Rusya’nın İstanbul’a asker çıkarması, beklentilerinin tersine olduğundan, daha sonra yardımcı olacağını bildirerek, bu defa Mısır’ın geri çekilmesini Fransa istemiştir. Fransa, eğer Mısır geri çekilmez ise Rusya’nın saldırmasından ve bu durumun da Avrupa’da büyük bir savaş çıkarmasından çekinmektedir. Bu yüzden Mehmed Ali Paşa’ya, tecâvüzî hareketlerinin kendisi için fena sonuçlar doğuracağını, Berrü’ş-Şam’a\* kanaat ederek çekilmesinin ve birkaç sene bekleyerek kuvvetlenmesinin daha uygun olacağını bildirmiştir. Mehmed Ali Paşa ise hazır bu kadar ilerlemişken, kendisine Anadolu’da tabi’iyyet edenlerin ve Mısır halkının tezahüratları sonucu mağrur olarak oğluna Gülek Boğazından öteye, gözünün gördüğü yere kadar gitmesini tembih etmiştir. Oğlu da Konya’ya kadar gitmişse de, Fransa olaya müdahale etmiş ve Mehmed Ali Paşa da Fransızlara riayet etmek zorunda kalarak, oğlunu Gülek Boğazı’ndan geri çağırmıştır. Layihayı yazan Ramiz Paşazâde İzzet Bey’e göre bu hususta; Konya’ya iskelelerin uzak olmasından dolayı Mısır’ın ordularına deniz yoluyla yardım götüremeyecek olmasının yanında, beklentilerinin tersine olarak Rusya’nın İstanbul’a gelmesinin yarattığı şaşkınlığın ve buna bir tedbir düşünmemiş olmalarının da payı büyüktür. Layihaya göre Mehmed Ali Paşa, Avrupa Devletleri’nin Mısır’ın galibiyetini istemediklerini ve Osmanlı Devleti’ne yardım edeceklerini anlamış ve kendisinin de birinin himayesine muhtaç olduğunu kabul etmiştir. Yine Ramiz Paşazâde İzzet Bey’in değerlendirmesine

\* Bazı kaynaklarda Berrü’ş-Şam, bazı kaynaklarda da Beriyyetü’ş-Şam olarak geçmektedir. Değerlendirdiğimiz belgede Berrü’ş-Şam olarak yazılmıştır.

göre burada Mehmed Ali Paşa bir yanlışa daha düşerek, Fransa'nın hayal ettiği menfaatlerini elde etmek için birkaç devleti işgal edeceğini ve ortaya çıkacak durumun Paşa'nın beklediğinden de elverişli bir ortam doğuracağını ve böylece Mısır'ın önünde kimsenin duramayacağını düşünmüştür. Bunun için ilk etapta Anadolu'yu baştanbaşa istila edebilmek amacıyla işe yarayan herkese silah vererek orduya almasını ve kendisine muhalif kişilerin de gözlerini doldurarak susturmasını ve bu harekât için pek çok mühimmat ve silaha ihtiyaç olduğunu oğluna bildirmiştir.

İzzet Bey layihada Fransa'nın Mısır'a neden yardım etmek istediğini ve bununla elde etmeyi hedeflediği şeyleri de kaleme almıştır. Layihada Mısır'a yardım etmekle Fransa'nın elde edeceği menfaatlerin başında İngiltere'nin Hint ticaretine mani olmak gelmektedir. Zira İngiltere Devleti Hint ticareti sayesinde pek çok kuvvet bulmuş ve şimdi ise Hint ticaret yolunu Süveyş'e nakil ile bir kat daha işini kolaylaştırmıştır. Bu durum ise kendisi için olumsuz sonuçlar doğuracağından Fransa Devleti elinden geldiğince Mısır'ı kuvvetlendirmek ve onun eliyle İngiltere'nin Süveyş yoluyla Hint ticaretini engellemeyi ve böylece kendi maliyesinin gücünü korumayı öncelikli amaç edinmiştir. Fransa'nın ikinci hedefi ise Kızıldeniz de denilen Süveyş Denizi'nde bir donanma meydana getirmektir. Hatta bu amaca hizmet için 1251 (1836) tarihinde Hicaz'da meydana gelen Türkçe Bilmez olayında\* Cidde iskelesinde 5-6 savaş gemisi dahi tedarik etmişti. Böylece tamamen İngiltere aleyhine olarak bölgede iyice güçlenmek ve bu sayede Hint ahalisini kışkırtıp, elinden geldiği kadar da onlara yardım ederek Amerika gibi Hindistan'ın da İngiltere'nin elinden çıkmasını sağlamak üzere çalışıyordu. Bir de buna kendi destek ve yardımıyla ortaya çıkan bir dostunun İstanbul'u alarak, Boğazları Fransa'nın isteği doğrultusunda onun için bir set haline getirmesi ve Rus gemilerinin Akdeniz'e çıkmasını engellemesi eklenince, Akdeniz bir Fransız Gölü haline gelecekti. Layihaya göre bu kadarla da yetinmeyen Fransa Mısır'a yaptığı yardımların karşılığı olarak Girit ve Kıbrıs Adalarıyla Garp taraflarını alacak ve böylece İngiltere Devleti bu bölgede tamamen bitirilecekti. Bu sayede İngiltere'nin elinde olan Yedi Adalar da ele geçirilerek, Akdeniz'de yürütülen ticaret tamamen Fransa'nın eline geçecek ve böylece bölgede tek hâkim konumuna gelecekti. Ayrıca Yedi Adalar'ın ele geçirilmesiyle Yunan Devleti dahi himaye altına alınarak Rumeli yoluyla Rusya'ya yakınlaşılacak ve bu yolla Rusya da bitirilecekti. Bu tedbir ile Fransa Devleti Akdeniz'de rakibi olan İngiltere Devleti'nin gücünü kırmak, bu sayede bölgede tek güç olmak ve Akdeniz'i Fransız Gölü haline getirmek için adımlarını atmaya başlamıştı. Artık, gerek mâlen, gerek hâlen ve gerekse kâlen yardım etmek üzere Mısır ile anlaşmaya varmıştı. Ramiz Paşazâde İzzet Bey'e göre böylece Mısır da rüyasını kurduğu amaçlarına ulaşmak için Girit ve Kıbrıs adalarıyla Garp taraflarını Fransa'ya terk etmek üzere bu anlaşmaya

---

\* "Türkçe Bilmez" lakabıyla ünlü Arnavut Mehmed Ağa, ulûfelerini alamayan birtakım başıbozuk Arnavut ve Türk askerini etrafına toplayarak, Hicaz'da Mısır idaresine karşı en ciddi ayaklanmayı başlatmıştır. Mehmed Ağa kendisini Hicaz valisi ilân ederek Mekke üzerine yürütmüş; fakat Miralay İsmâil Bey tarafından püskürtülmüştür. Bkz. Zekeriya Kurşun, "Hicaz", *DİA*, C.17, s.438.

razı olmuştu. Yapılan bu anlaşma karşısında Rusya'nın nabzını yoklamak için 1251 (1836) tarihinde Bogos Bey İskenderiye'den Rusya tarafına gitmiş, Fransa konsolosu aracılığıyla da “Mısır'ın halini herkes duysun” ve “herkesin dikkati Mısır'ın üzerinde olsun” diye Fransa'daki bütün gazetecilere haber vermiş ve daima Mısır'ın yanında olmalarını temine çalışmıştır. Bu suretle Mısır'ın güzelliklerini Fransa'da yayıp, bir kamuoyu oluşturmuştur. Ramiz Paşazâde İzzet Bey'in değerlendirmesine göre; Fransa'nın, Mısır'a yardım edip, onun marifetiyle İstanbul'u aldıktan ve kendisi de İngiltere'yi batırdıktan ve Akdeniz'de tek hâkim olduktan sonra Rusya donanması gibi Mısır donanmasını da Akdeniz'e çıkartmamak gibi bir düşüncesi vardır. Mısır da mâlikiyle işbirliği yaparak kendi işlerini yoluna koymak istemektedir. Bundan sonra Fransa önce Nemçe'yi (Avusturya) İtalya'nın ifsâdıyla işgal ve Yunan Devleti vasıtasıyla ve donanmasıyla karadan ve denizden hücum ederek, Rusya'yı dahi yenerek Napolyon'un intizamını almayı, istediği yerleri kazanarak Fransa arazisine sığmayan milletini Rûm'a yaymayı düşünmektedir. Rûm'da ormanların çokluğu ve gemi inşasına uygun yerler olması hasebiyle Fransa, az zamanda o kadar büyük bir donanma meydana getirecektir ki, Napolyon'un düşündüğü gibi, yeryüzünde Fransa'dan daha büyük ve daha kuvvetli bir devlet olmayacaktır. Bazı kişiler “Böyle olursa o zaman ne yaparsınız?” diye Mehmed Ali Paşa'ya sormuş, o da “Fransa büyüdükçe Mısır dahi büyür. O zaman akran olurlar.” diye manasız bir cevap vermiştir. “Bu cevaptan dahi Mehmed Ali'nin aklı yeterliliği anlaşılabilir.” demektedir layihayı yazan İzzet Bey.

Layihaya göre Fransa'nın mali olarak (mâlen) Mısır'a yapacağı yardım şöyle gerçekleşecektir: Mısır'ın otuz alay piyade, on beş alay süvari ve dört buçuk alay topçu takımı olup, donanmasıyla, bunların mühimmat, ta'yinat ve aylıklarının masrafı senede bir milyon yüz elli ve küsur bin kesedir. Geliri ise sekiz yüz bin ve küsur kese olduğundan 1251 (1836) senesi muhasebesinden beri her sene üç yüz kırk bin ve küsur kese açık vermekle, bu açık beş senede bir milyon yüz elli ve küsur bin keseye ( $340 \times 5 = 1.700$  olmalıdır) ulaşmıştır. Bogos Bey vasıtasıyla Avrupa'dan alınan paranın hesabı ise tam olarak bilinmemekle birlikte bir milyonu aşmıştır. Bu durumda Mısır'ın iki buçuk senelik geliri biriken borçlara gidecektir. Hal böyle olunca da Mısır savaşmak için gereken mühimmatı idare edemeyeceğinden Girit ve Mısır'ın gümrük hasılatları alınacak paranın faizine tahsis olunmak ve yedi senede ödenmek şartıyla; bir kısmı para, bir kısmı da mühimmat olarak toplam üç milyon keselik tutar Fransa'dan borç alınacaktır. Mısır donanması da on bir kapak, yedi kıt'a firkateyn, golet ve korvetten oluşmaktadır. Bu donanmayı kırk gemiye çıkarmak için Tolon tersanesinde bunlara ek olarak altı kapak, altı firkateyn ve on tane de golet ve korvet inşa edilecektir. Bu gemilere de on bin Mısır ve on beş bin Fransız askeri koyulacak ve hepsinin masrafı da ayrı bir kalem olarak hesap edilecektir. Mısır donanması da Fransa'nın sayılacak ve bu mesele bitinceye kadar Fransa donanmaya ne kadar masraf yapmış ise kendisine bu bedel ödenecek ve masraflar tesviye edilene kadar da savaş zamanında olduğu gibi Mısır donanması rehin olarak Fransa kumandasında kalacaktır. Bu arada Mısır donanmasını Fransız General Laland kumanda edecektir. Bu donanma ile İstanbul donanmasına galip gelmek ve Antalya, Ala'ie (Alanya) ve Sakız taraflarına asker çıkararak Çanakkale'yi istila ettikten sonra İstanbul üzerine hücum ile zapt etmek fikri uzun uzun tartışılmış ve bunun gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.

Ramiz Paşazâde İzzet Bey, Fransa'nın hâlen olacak yardımının ise; Mısır meselesini yatıştırmak bahanesiyle Osmanlı Devleti'ni oyalamak ve Mısır'a zaman kazandırmak şeklinde olacağını yazmaktadır.

Layihaya göre Fransa'nın diplomatik olarak (kâlen) yapacağı yardım ise, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yardım etme ihtimaline karşı olan tedbirlerdir. Şöyle ki: Osmanlı Devleti'nin bu şekilde Fransa ve Mısır tarafından işgal edilmesi elbette İngiltere'nin aleyhine olacaktı. İngiliz vükelâsı bu durumu anlayıp, Mısır meselesini bitirmek için Osmanlı Devleti'ne yardım edecek olursa, Fransa İtalya'yı ifsâd ile işgal edecek ve olayı uzatarak Mısır'a zaman kazandıracaktı. Bu sayede Fransa Mısır'ın aleyhine kapatılmak istenen konunun Mısır lehine dönmesini temin için İngiliz vükelânın değiştirilmesine dahi çalışarak, İstanbul'da bulunan Mısır taraftarlarının da desteğiyle durumu Mısır lehine kapatmaya çalışacaktı. Ramiz Paşazâde İzzet Bey, tüm bu konularla ilgili olarak Bogos Bey tarafından yapılan yazışmaların kendisi tarafından kaleme alındığını ve gelen tercümelemlerin de yine kendisi tarafından kaydedildiğini yazmaktadır.

Layihaya göre İstanbul'da Mısır tarafından finanse edilen ve aylığa bağlanan büyük küçük pek çok adam Mısır için casusluk yapmaktadır. İzzet Bey daha önce bu zevâtın isimlerini İstanbul'a bildirdiğini ancak sözünü ispat edebilmesini Mısır defterhanesinde bulunan ve bu zevâtın isimlerinin yazılı olduğu defterin ele geçirilmesiyle mümkün olduğunu belirtmektedir. Hatta İzzet Bey'e göre bu defter müstakil bir mahalde diğerlerinden ayrı olarak korunmaktadır. Ele geçirilmesi halinde 1249 (1834) tarihinden önceki kayıtlarla beraber, saklanması ayrı bir özen gösterilen 1249 (1834) sonrası kayıtlara da ulaşılabilecek ve İzzet Bey'in sözü sübut bulacaktır.

Ayrıca İzzet Bey son zamanlarda ard arda gelen Osmanlı zaferlerinden sonra İbrahim Paşa ve askerlerinin duçar olduğu hezimetten ve Mısır'ın abluka altına alınma ihtimalinden dolayı Mısır'ın tedbirinin şaşığından bahisle, bu üç ayların onlar için kıyametten beter olduğunu, “zevâl-i ikbâl” anlamına gelen mağlubiyetlerin Mehmed Ali Paşa taraftarlarını ziyadesiyle üzdüğünü söylemektedir. “*Hatta bu kişiler kemâl-i teessüflerinden kendilerini teselliye kalkıp, bunca vukû bulan keyfiyete inanmayıp her birine türlü manalar veriyorlar ve beş yüz seneden beri sayesinde nimet yedikleri Devlet-i Aliye'nin izmihlâliyle onun gibi meçhûl'el-ahvâl bir rafizinin ikbâlini istiyorlar ve kendilerine nimet verenlerin ve devletlerinin tahribine elleriyle çalışıyorlar. Hâlbuki Allah korusun Devlet-i Aliye'nin batmasıyla kendilerinin dahi batacağı meydanda iken bu zevât Mısır'dan aldıkları paralar yüzünden Mısır'ın meydana çıkmasını istiyorlar.*” Hatta “*akçe kuvvetiyle*” İstanbul'da fesat peydâsıyla devletin refahını bozmak ve kendilerine yakın olan vükelânın da desteğiyle Osmanlı ve İngiltere Devletleri'nin ortak politikasını değiştirerek “*ittifâk-ı düvel fikrini fesh ettirmeyi*” bile düşünüyorlardı.

Ramiz Paşazâde İzzet Bey'e göre Mehmed Ali Paşa bunun gerçekleşeceğine o kadar güveniyordu ki, düvel-i erba'anın ittifakını kayda değer bile bulmuyordu. Hatta Paşa'nın Rumeli'de önceden neşrettiği mektupları da bu fesâdın mukaddemesi olarak değerlendirilebilir. İzzet Bey “*İşittiğime göre bunun taraftarlarının himmetiyle Mısır'ın isteklerine müsaade yollu bazı keyfiyetler dahi vukû bulmuştur. Hâsılı Devlet-i Aliye ve*

İngiltere'den hangisinin bu sûretle politikası değiştirilir ise o saatte ittifâk-ı düvel fesh olunacağına inanarak bu maddenin icrâsını ise Devlet-i Aliye'nin hakkında pek kolay buluyor." demektedir. Ayrıca İzzet Bey "İşte aşırı güven ve beklenti içinde olduğu bu durumun kat'a vücuda gelmeyeceğini ve pek dayandığı taraftarlarının ve akçe vermenin bu hususta bir faydası olmayacağını anlatmak ve bir kat daha kolunu kanadını kırmak için bazı taraftarlarının terbiye edilmesi Tanzimat-ı Hayriye gereği olarak icâb eder. Bununla da kalmayıp bu durum bazı iyilikleri de beraberinde getirir. Bu suretle avâm-ı millet terbiye olunur ki bu ise pek lüzumlu bir şeydir." değerlendirmesinde de bulunmaktadır.

Ramiz Paşazâde İzzet Bey o dönemde içinde bulunulan karışıklığı ve halkın durumunu da bir değerlendirmeye tabi tutarak şu bilgileri vermektedir: "Avâm-ı millet "falan efendi şöyle söylüyor o maddeyi güzel biliyor" diye o kişinin sözüne itimat etmeleriyle o kişiler de, yalan yanlış ve kışkırtıcı pek çok söz peydâ etmektedirler. Hatta Serasker Kapısında Baş Kâtip olan Mecid Efendi Ramazan'dan önce bir mecliste bir gece "Mısır olmasa biz biricik ekme bulamaz idik Allah ömürler versin." diye alenen dua etmiştir. Ve Serasker kapısında mütercim olan Aleko dahi Fransa'nın kuvvetinden ve Mısır'ı ziyâde desteklediğinden bahisle "Devlet-i Aliye'nin İngiltere ve sâire inanması câiz değildir büyük hatadır. Zirâ sonu fenâ olur. Sevab olan Mısır'ı haliyle terk etmektir." diye söyler gezermiş. Sâbık Çorlu Voyvodası ve Vali Paşa Nâzırı sâbık Hacı Mustafa Ağa dahi Ramazan'ın sekizinci Salı gecesi sâbık Maliye Tezkerecisi emeklilerinden Hacı Rasim Efendi'ye iftara gidip, o dahi Ali Necib Paşa'nın iftarına gitmiş ise de onun ısrarına mebnî iftarda kalmakla iftardan sonra mecliste Mısır'dan gelen esirlerden söz açılınca "Onların cümlesinin aslı yoktur bütünü sahtedir." demiş olduğunu kendisiyle beraber bulunanlar nakletmektedir. Darbhâne Matbah-ı Amire Kâtibi Nuri Efendi'nin dahi "Bu vukûatın aslı yoktur." diye iddia ettiğini işitenler söylemektedir."

"Ramazan'ın onu ve on ikisi civarında Mısır'dan gelen esirlerden bir kısmı at meydanındaki mehter hânede misafir edilmek üzere götürülürken, Sultan Ahmed Meydanı'nda bunları seyrettik. Beraberimizde bulunan kişilerden biri maliyeden Anadolu Mektupçusunda İkinci Mümeyyiz Hasan Efendi imiş. Askeri seyrederken "Böyle altı buçuk adamla iş bitmez bakalım gerisi gelir mi?" demiştir. Hatta bir kere de "Büyük adamların dahi bu hususta itikatları başka türlü olduğu" yani "Fransa'ya nispet İngiltere'nin kuvveti bir şey değildir. O tüccar mâkulesidir onun elinden bu iş gelmez. Şimdiye kadar bazı şeyler olmuş ise de, o Mısır'ın hilesinden onları içeri doğru çekmek istediğindedir. Anlaşılan sonu fenâ olur. Ondan başka farz edelim ki bunların eliyle bu iş bitsin. Sonra bunların masârifini kim verecek? Hâsılı neticesi nasıl olacak akıl almıyor." derlermiş. Bunların bu şekildeki inanç ve ittifaqları bazı yüksek makamların dahi heyecan ve dehşetine sebep olduğunu kendilerinden olan bazı adamları ifâde ediyorlarmış, işittim. "Sinek haram değil ise de mide bulandırır." dedikleri gibi büyücek adamların bu tarz itikatları uygunsuz olup, pişmiş aşa soğuk su katmak gibi olduğundan, vaktiyle bu sözlerin kesilmesi gerekmektedir. Zirâ mevcut duruma bakılınca Mısır'ın vücudunun ortadan kalkması devlet için ne kadar menfaati ve rahatı mücib olacağı dahi şöyle dursun, bu dereceye getirilmiş işlerin terk edilmesi uygun görülürse, âlemin



durumu nasıl olur bilmem. Devlet-i Aliye ulularına farz olan Devlet-i Aliye'nin hayrını aramak eğer geri çekilirse neredede kalıyor fehm edemem. Bu hususta tahsilim az olmakla yalnız mütala'a buyurulması arzıyla kulluğumun gereği olarak, bu keyfiyeti dahi işittiğim vecihle arz ve ifadeye cür'et ediyorum. İşte avâm-ı millet bu gibi yerlerden bazı uygunsuz uygunsuz sözler işittiklerinden, halk kulaklarından zehirlenerek, yalan yanlış söz ve hareketler peydâ ediyorlar. Özellikle "Mısır'da kalsa idi Mora halâs olurdu. Bunca Müslümanlar yerlerinden olmaz idi." diye Mısır'ın söylediği hezeyânı Moralılar sâhici zan edip, Devlet-i Aliye'ye gönül koymuşlar ve çoğunluğu dahi Mısır'a gitmiş olmakla bugün Rûm (Anadolu) ve İstanbul'da bulunanlardan çoğunun akrabaları dahi Mısır'da bulunmakla artık Mısır'ı bir başka türlü bildiklerinden, hepsi Mısır'ın ikbâlini istiyorlar."

"Hatta kat'a ihtiyat etmeyerek büyük ve küçük İstanbul'da bulunanların büyük çoğunluğu bir şekilde bunlarla görüştikleri ve dışarıda bulunanlar dahi hemşehrileri eliyle takdîm olunmak üzere bunlara mektuplar gönderdikleri alenen işitilmiştir. Bu sûretle bunların, yani Moralıların Mısır maddesi yani şu Mehmed Ali Paşa'nın vücudu kalkmadıkça, Mısır taraftarlığından kendilerini kurtaramayacakları bellidir. Belki de bu vakaları bilenler hayatta oldukça yeni yetişenler dahi keyfiyeti onlardan dinleyip kulaklarından zehirleneceklerinden, yine bir işe yaramayacakları bu durumlarından anlaşılmiş olup, hepsinin Mısır'ın taraftarı olduğunda şüphe yoktur."

Ramiz Paşazâde İzzet Bey layihanın sonunda Mehmed Ali Paşa ile ilgili şu yorumu yapıyor: "Mehmed Ali Paşa daha önceleri sekbanlık ettiğinden hayli askerlik biliyor. Kendini öne çıkarmak için cömertlik yaparak bir kuru gösteriş edip nâm ve şan kazanmaya çalışıyor ise de devletçe hareketten haberi yoktur. İçinde bulunduğum zamanın durumunu biliyorum ve zamanın gerektirdiği politika üzere hareket ederim iddiasında ise de, bu hususta hatası pek çoktur. Ona akıllı diyenler ve görünüşüne aldanıp hâlini farz edemeyenler, hatasını desîsesine yoruyor ve sırf delilikten ibaret olan bu tavırlarının arkasında iyi bir takım hikmetler varmış gibi yorumluyorlar ki tarif olunmaz. Ve bu gibi hareketleri yapanın artık akli vardır denmez. Zirâ Mehmed Ali Paşa'nın deliliği meydandadır. Ezcümle Fransa'nın bu hareketlerindeki netice-i murâdını anlayamayıp, onunla birlikte hareket etmeye kalkışması ve bu yolda devlet ve milletini harâb etmeye çalışması akıl işi midir? Özellikle düvel-i erba'anın (dört devletin) tekliflerini reddederek hepsiyle başa çıkarım demesi ve taraftarları vâsıtasıyla Devlet-i Aliye'nin bu hususla ilgili politikasını değiştirmeye çalışması, kendinin aleyhinde olduğunu bildiği vükelânın def'ine ve Fransa eliyle İngiltere'de dahi bu hususun icrâsı için gayret göstererek, aklınca mevcut politikayı değiştirip devletlerin ittifâkına rağmen henüz düşüncede olan tedbirini uygulamaya koyarım demesi ve sonucu meçhûl olan bir keyfiyete ve akçesine güvenmesi delilik değil de ya nedir? Lâkin vaktiyle kazandığı rütbesi ve herkesin ağzını tutmak için taraftarları vâsıtasıyla halka verdiği akçesi bu halini örtüp, kapattığı ve hakkında ne diyeceklerini bilemeyecek durumdaki bir takım ahaliyi de şaşalattığı açıktır." diyor ve şu duayı ekliyor, "Hemen Rabbim Teâla

*ve Tekaddes hazretleri tez zamanda canını alsın da, onu emelinden ve âlemi dahi onun eleminden kurtarsın. Âmin bi-şeffati seyyide 'l murselin."*

## VI. Sonuç

Osmanlı Devleti'nin kendi iç meselesi olarak başlayıp, daha sonra uluslararası bir "Doğu Sorunu"na dönüşen Mehmed Ali Paşa İsyanı, pek çok açıdan önem taşımaktadır. Önceleri Osmanlı Devleti'nin asi bir valisini ezip geçeceğini düşünerek, işe karışmayı menfaatleri icabı çok da uygun bulmayan devletler, durum tam tersi bir minvalde gelişince, yine menfaatleri doğrultusunda olaya müdahil olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin beklenmedik bir anda ve planlanmadık bir şekilde yıkılması hiç kimsenin işine gelmeyeceği için büyük devletlerden İngiltere ve Rusya Osmanlı'dan yana tavır almış ve Osmanlı'nın bütünlüğünü korumaya çalışmışlardır. İngiltere'nin çıkarlarına sekte vurmamak ve kendisi işe bulaşmadan, kullanacağı bir aracı vasıtasıyla Osmanlı'dan kurtulmak için eline bir fırsat geçmiş olan Fransa ise Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın yanında yer almıştır. Ancak zaman, artık Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybettiğini ortaya koymuş ve büyük devletlerin iştahını kabartan sömürge arazilerinin yavaş yavaş ve kontrollü şekilde paylaşılması gerektiği düşüncesini ortaya çıkartmıştı. Bu meselede çıkarları gereği Osmanlı'nın yanında yer alan devletler, bir müddet sonra Osmanlı'yı paylaşma planları yapacaklardır. Artık gücünü yitirdiğini ve asi bir valisinin bile hakkından gelemeyeceğini gösteren bu olaydan sonra Osmanlı Devleti, bir müddet daha büyük devletlerin himayesi altında yaşamaya mecbur kalacaktır.

İncelediğimiz layihada ilgi çeken hususlardan biri İngiltere ile Fransa arasında süren ve Hindistan'daki sömürgelerle ilgili çekişmelerin hangi boyutlara varabileceğinin ortaya konulmasıdır. Şöyle ki, Fransa İngiltere'yi köşeye sıkıştırmak için Mısır valisini bir maşa gibi kullanmakta, İngiltere de hem bu açmazdan kurtulmak, hem de karşı saldırıya geçmek için siyasi manevralar yapmaktadır. Bu manada elimizdeki layiha hem dünün hem de bugünün siyasetini anlamak açısından önemlidir.

İlgi çeken bir başka husus ise Fransa'nın Mısır ile olan ilişkilerinde izlediği yol ve tutumdur. Dışarıdan bakıldığında sanki yardımcı gibi görünen adımların hepsi aslında gerek madden gerekse manen Mısır'ı Fransa'nın buyruğu altına sokmaktan başka bir şey değildir. Günümüzde de sıkça kullanılan borçlandırarak esir etmenin en güzel örneklerinden biri, Ramiz Paşazâde İzzet Bey'in teferruatıyla yazdığı bu layihada da gözler önüne serilmektedir.

Layihada ayrıca Mehmed Ali Paşa'nın kullandığı enstrümanlar ve izlediği siyaset de ilgi çeken bir başka husustur. Osmanlı Devleti'nin atacağı adımları para vererek satın aldığı casusları vasıtasıyla önceden öğrenen ve buna uygun tedbirler alan Paşa'nın, yine aynı adamları vasıtasıyla Payitaht'ta yaptığı propaganda faaliyetleri zikredilmesi gereken hususlardandır. Aynı şekilde dışarıda da bu minvalde bir yol izleyerek, gerek lobi faaliyetleri gerekse basın yayın yoluyla kendi lehinde bir kamuoyu oluşturma çabası Mehmed Ali Paşa tarafından başarıyla uygulanmış bir politikadır.

Nihayetinde ortaya koyulan tüm bu siyasi manevralar neticesinde, güçten düşen Osmanlı Devleti kendi hâkimiyeti altındaki bir toprak parçasını önce fiilen kaybetmeye

başlamış, sonra tamamen kaybetmiştir. Ancak milletlerarası konferans ve anlaşmalar yoluyla kaybedilen bu vatan parçası, ne ilk ne de son olacaktır.

### Kaynaklar

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Yıldız Esas Evrak (Y..EE..), nr. 91-1.*
- Altundağ, Ş. (1988). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841, I. Kısım*. Ankara: TTK Basımevi.
- Armaoğlu, F. (1999). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Balcı, R. (2011). *Kuşatılmış Vatan, Sultan II. Abdülhamit ve Mısır*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı. (2012). *Osmanlı Belgelerinde Mısır*. İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Bostan, İ. (2006). "Navarin". *DİA*, 32, 441-443.
- Doğaner, S. (2004). "Mısır (Fiziki ve Beşeri Coğrafya)". *DİA*, 29, 553-555.
- Eren, E. (2008). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Meselesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergün, M. (2015). "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 16 (3), 277-294.
- Fahmy, K. (2010). *Paşanın Adamları Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır*. (Çev. Deniz Zarakolu). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gencer, F. (2015). "Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın Osmanlı İngiliz İlişkilerine Yansımaları". *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, 34 (58), 629-650.
- Hofman, Y. (2001) "Mısır Yönetimi Altında Suriye ve Filistin'in İdaresi (1831-1840)". (Çev. M. Hanefi Kutluoğlu). *İlmi Araştırmalar*, 12, 183-204.
- İnan, A. (1992). *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*. Ankara: TTK Yayınları.
- Karal, E.Z. (1995). *Osmanlı Tarihi. V*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kızıltoprak, S. (2001). *Mısır'ın İngiltere Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Diplomasi Mücadelesi: 1882-1887*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü.
- Kramers, J.H. (1979). "Mısır (Osmanlılar Devri)". *İ.A.*, VIII, 243-250.
- Kutluoğlu, M.H. (2002). "Kavalalı Mehmed Ali Paşa". *DİA*, 25, 62-65.

- Mustafa Nuri Paşa. (1980). *Netayic'ül-Vukuat*. (Sadeleştiren Neşet Çağatay). III-IV. Ankara: TTK Yayınları.
- Özger, Y. (2010). “Mısır’ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair II. Abdülhamit’e Sunulan bir Layiha”. *History Studies (Ortaođu Özel Sayısı)*.
- Özkan, A. (2005). *Mısır Vakıfları: Osmanlı Devri ve Öncesi*. İstanbul: İSAR (İslam Tarih Kültürünü Araştırma Vakfı) Yayınları.
- Raif, R. ve Ahmed, R. (2011). *Mısır Meselesi*. (Yay. Haz. M. Öztürk, S. Özkaya Özer). Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi.
- Rıza, Y. (1330). *Mısır ve Ordusu*. İstanbul: Matbaa-i Askeriye.